

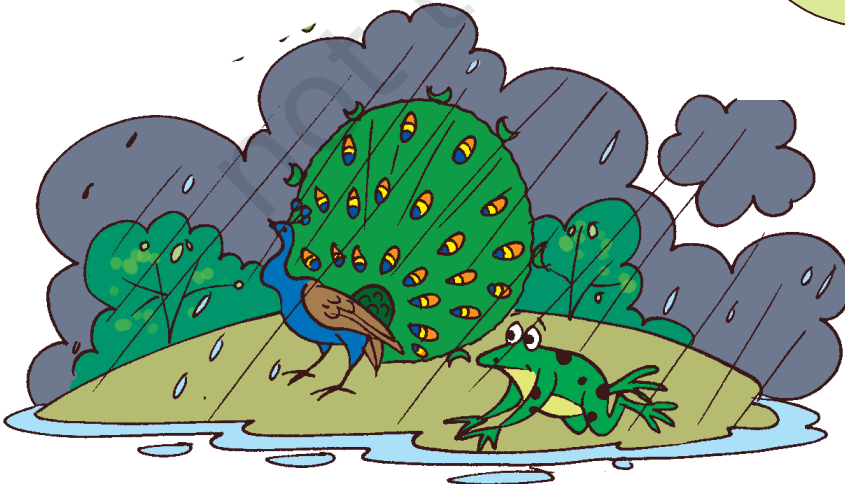
QRickit

0224CH09

ऋतवः

वसन्त-ऋतुः
वृक्षे वृक्षे नव पत्राणि
शोभन्ते नवपुष्पाणि
पक्षिणां मधुरं गुञ्जनम्,
वहति वायुः गन्धमिश्रितः।
मित्राणि! आगतः वसन्तः,
जानन्तु आगतः वसन्तः ॥

ग्रीष्म-ऋतुः
तपति सूर्यः, उष्णसमीरः
स्वेदः वहति यथा हि नीरः
बालानां तु नास्ति चिन्ता
पयोहिमम्, अधिका च क्रीडा
मित्राणि ! आगतो हि ग्रीष्मः,
पश्यन्तु आगतो हि ग्रीष्मः ॥

वर्षा-ऋतुः
आकाशे गर्जन्ति मेघाः
छम-छम-छम-छम वर्षति वर्षा
दुबक दुबक कूर्दति मण्डूकः
मनोहरः नृत्यति मयूरः
मित्राणि ! वर्षाकालः,
मनोहरोऽयं वर्षाकालः ॥

शरदृतुः
झर्-झर्-झर् पत्राणि पतन्ति
सर्-सर्-सर् वायु वहति
सर्वत्र परिवर्तन-कालः
ग्रीष्मस्य च अयम्
अवसानः मित्राणि शरत्कालः
आगतो हि शरत्कालः

हेमन्त-ऋतुः
सूर्यदर्शनं भवति दुर्लभम्
दन्तानां च सततकम्पनम्
पर्वतेषु च हिमस्य वृष्टिः
अतिशीतलः वायुः वहति
शैत्यकालोऽयं शैत्यकालः
मित्राणि! हि शैत्यकालः

एहि चर्चा करवाम

- क. कस्मिन् ऋतौ अवकाशाः भवन्ति ?
- ख. कस्मिन् ऋतौ भवतः जन्मदिवसः भवति?
- ग. भवतः इष्टतमः ऋतुः कः? किमर्थम्?
- घ. भवतः इष्टतम-ऋतोः वैशिष्ट्यं किम्?

उच्चैः काव्यं पठित्वा अभिनयं कुर्वन्तु। भिन्न-भिन्न-ऋतुषु बालाः किं किं विशिष्टं कार्यं कुर्वन्तीति विषये चर्चा कुर्वन्तु। अपि च प्रादेशिकानां वस्त्राणां यथा कश्मीरे फेरान् तथा प्रादेशिकानां विभिन्नानां खाद्यानां च विषये चर्चा कुर्वन्तु। ऋतुषु स्थानीयविविधता जनानां दैनिकं जीवनं कथं प्रभावयतीति चर्चा कुर्वन्तु।

ऋतूनां तेषां नामभिः उत्सवैः च संयोजयत।

शरद्-ऋतुः

विजयादशमी,
शरत्-पूर्णिमा

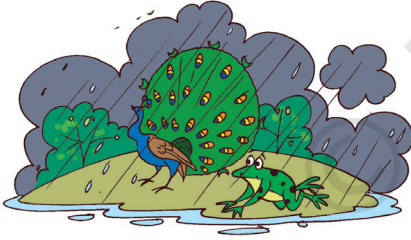
ग्रीष्म-ऋतुः

गुरु-पूर्णिमा,
बुद्ध-पूर्णिमा, राम-नवमी,
महावीर-जन्मोत्सवः

वसन्त-ऋतुः

गुडी पडवा, शिवरात्रिः,
बैसाखी, होलिकोत्सवः

शीतकालः

लोहड़ी, क्रिसमसः,
गणतन्त्र-दिवसः, गुरुनानक-
जयंती, बिहूः

वर्षा-ऋतुः

जन्माष्टमी, रक्षाबन्धनम्,
स्वातन्त्र्य-दिवसः

हिन्दीभाषायाम् अन्यासु प्रादेशिकभाषासु च ऋतूनां नाम्नां यथा वसंतः, शिशिरः विषये चर्चा कुर्वन्तु।
ईदः इति अन्येषां पर्वणां विषये अपि सूचयन्तु यानि ऋतु-सम्बद्धानि न सन्ति।

दिनदर्शनी

जनवरी-मासः

S	M	T	W	T	F	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

फरवरी-मासः

S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28				

मार्च-मासः

S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

अप्रैल-मासः

S	M	T	W	T	F	S
30						1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29

मई-मासः

S	M	T	W	T	F	S
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

जून-मासः

S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

जुलाई-मासः

S	M	T	W	T	F	S
30	31					1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29

अगस्त-मासः

S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

सितम्बर-मासः

S	M	T	W	T	F	S
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

अक्टूबर-मासः

S	M	T	W	T	F	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

नवंबर-मासः

S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

दिसम्बर-मासः

S	M	T	W	T	F	S
31					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

*2023 तम वर्षस्य दिनदर्शिन्याः आधारेण

दिनदर्शनीं दृष्ट्वा सारणीं पूरयन्तु।

मासाः	दिवसानां संख्या
जनवरी-मार्च-मई-जुलाई-अगस्त-अक्टूबर-दिसम्बर-मासाः	
फरवरी-मासः	
अप्रैल-जून-सितम्बर-नवम्बर-मासाः	

एहि ,वार्तालापं करवाम

क. वयं किमर्थं दिनदर्शिन्याः उपयोगं कुर्मः?

ख. फरवरीमासे प्रतिवर्षं समानाः दिवसाः भवन्ति वा? चर्चा कुर्वन्तु।

ग. सप्ताहे दिवसाः सन्ति।

घ. पूर्वपृष्ठे दत्तायां दिनदर्शिन्यां अप्रैलमासे रविवासराः सन्ति।

ड. केषु मासेषु 5 रविवासराः सन्ति _____, _____, _____, _____, _____.

च. ग्रीष्मकालीनावकाशाः _____ मासे _____ मासे च भवन्ति

छ. शीत-अवकाशाः _____ मासे भवन्ति।

ज. अप्रैल-मार्च-मासयोः आहत्य कति दिवसाः सन्तीति जानन्तु।

दिवसाः + दिवसाः = दिवसाः

परियोजना-कार्यम्

भवतः जन्मदिनं यस्मिन् मासे भवति तस्य मासस्य दिनदर्शिनीं निर्माय तस्मिन् स्वस्य जन्मदिनं चिह्नितं कुर्वन्तु।

S	M	T	W	T	F	S

अस्माकं दैनन्दिन-जीवने दिनदर्शिन्याः महत्त्वं किमिति चर्चा कुर्वन्तु।

कियान् समयः अपेक्षितः?

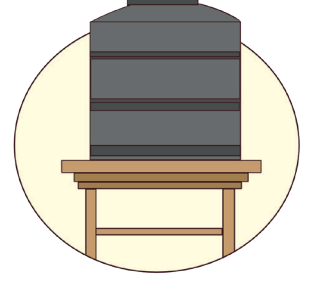
अधोलिखित-क्रियाकलापानां समाप्त्यर्थम् आवश्यक-समयेन सह क्रियाकलापं संयोजयन्तु।

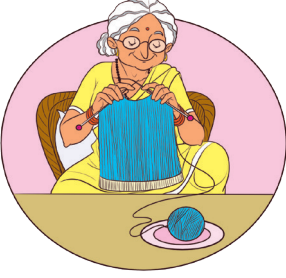
पचनम्

ग्रीष्मकालीनः
अवकाशः

जलकोषे जलपूरणम्

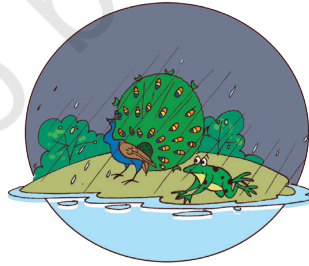
स्वेदकस्य वयनम्

खेलनम्

पादपरूपेण
बीजस्य वर्धनम्

ऋतूनां परिवर्तनम्

योगः

अन्येषां क्रियाकलापानां विषये चर्चा कुर्वन्तु येषां समापनाय विभिन्नः समयः
अपेक्षितः भवति ।

दिनाङ्कः - 24 नवम्बरमासः
समयः - प्रातः 8:25

विजयवाडा - यात्रा

08:25

अरे शीघ्रं! रेलयानं चलितुं
सिद्धम् अस्ति।

दिनाङ्कः - 24 नवम्बरमासः
समयः - अपराह्णे 1:15 वादनम्

पितामह! समयः 1:15
जातः। मातामही-गृहं प्राप्तुं
इतोपि कियान् समयः
अपेक्षितः?

विजयवाडा रेलस्थानकं
प्राप्तुम् इतोऽपि 1 घण्टा
अपेक्षिता।

दिनाङ्कः - 25 नवम्बरमासः
समयः - रोत्रौ 10:00 वादनम्

मातः! अद्य वयम् अतीव
सन्तुष्टाः, मातुलं पश्यतु,
अतीव सुन्दरः दृश्यते।

आम् प्रियपुत्रि! अद्य
तस्य विवाहः खलु।

ईश्वरानुग्रहसिद्धिरस्तु
पुत्र!

दिनाङ्कः - 26 नवम्बरमासः
समयः - प्रातः 8:00 वादनम्

मातः! अस्माकं रेलयानं
परश्वः किल। किं वयं
दर्शनीयस्थानानां दर्शनार्थं
गच्छामः वा?

आम्, वयं प्रातः 11:00 वादने
मंगलागिरीपर्वतभ्रमणाय
गमिष्यामः।

दिनाङ्कः - 26 नवम्बरमासः
समयः - सायं 5:00 वादनम्

पश्यताम् पितामहि! एते
वृक्षाः वनस्पतयः च कियत्-
सुन्दराः सन्ति। एतावन्ति
सुन्दराणि पुष्पाणि
अपि सन्ति।

बालकाः, सायं 5:00
वादनं जातम्, विलम्बः
भविष्यति। वयं
प्रतिगच्छामः।

वयं 8 होराणाम् अनन्तरं
पुनः आगमिष्यामः।

दिनाङ्कः - 27 नवम्बरमासः
समयः - प्रातः 9:00 वादनम्

प्रातः 9:00 वादने
बसयानेन कोण्डावलीदुर्गं
गन्तुं ते निश्चितवन्तः।

अस्तु महोदय, भवन्तः दुर्गं द्रष्टुं गच्छन्तु।
8 होराणाम् अनन्तरं भवतः सर्वान् नेतुम्
आगमिष्यामि। सुखदा यात्रा भवेत्।

दिनाङ्कः 28 नवम्बरमासः
समयः- सायं 7:00 वादनम्

अहो पितः, अस्माकं यात्रा
समाप्ता। अधुना स्वगृहं प्रतिगन्तुं
भारतस्य द्रुततमेन वन्दे भारत इति
रेलयानेन उत्साहितः अस्मि।

आम्

अहो!

दिनाङ्कः 28 नवम्बरमासः।
समयः - रात्रौ 11:30 वादनम्

मातः! अहम् अस्याः रोचक-
यात्रायाः विषये मम मित्रान्
कथयितुं प्रतीक्षां कर्तुं न शक्नोमि।

आम्, वयं शीघ्रमेव एतादृशीं
यात्रां करिष्यामः!

एहि, वार्तालापं करवाम

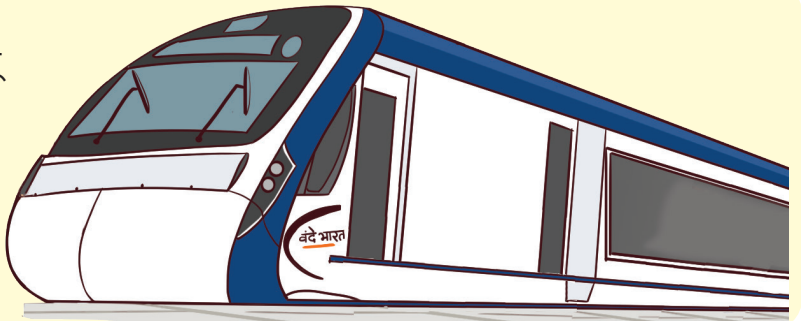
- क. परिवारः किमर्थं यात्रायाः योजनाम् अकरोत्? यात्रार्थं ते कुत्र गतवन्तः? तेषां यात्रायां भवद्भ्यः किं रोचते ?
- ख. कस्मिन् दिने ते यात्राम् आरब्धवन्तः? ते पुनः कदा प्रत्यागताः? तेषां यात्रा कियन्तं कालं यावत् आसीत्?
- ग. ते स्वयात्रायां कुत्र गतवन्तः ?
- घ. तेषां दिवसयात्रा कियन्तं कालं यावत् आसीत् ?
- मंगलागिरी-पर्वते _____ होराः
 - कोण्डपल्लीदुर्गे _____ होराः
ते ततः कदा प्रत्यागताः? _____
- ङ. यात्रासमये ते कति होराः रेलयाने आसन् —
- विशाखापत्तनमतः विजयवाडा
_____ तः पर्यन्तम् _____ होराः
 - Vijaywada to Visakhapatnam
_____ to _____ होराः
- द्वयोः यात्रयोः मध्ये कस्याः यात्रायाः समयः अधिकः आसीत् ?
- च. किं भवन्तः अधुना यात्रार्थं कुत्रचिद् गतवन्तः वा? यात्रासु भवद्भ्यः अधिक्येन किं रोचते?

अद्भुतानि तथ्यानि

किं भवन्तः जानन्ति ?

वन्दे भारत' भारतस्य द्रुततमं रेलयानम् अस्ति। एतत् रेलयानं भारते एव निर्मितम् अस्ति। तथा च एतदेव भारतस्य प्रथमं रेलयानम् अपि अस्ति। अस्मिन् याने एकीकृतं इञ्जिन अस्ति, न तु अस्य यानस्य पृथक्तया इञ्जिन भवति।

बालकैः सह तेषां यात्रानुभवानाम् विषये, यथा ते दिवसहोरादीनाम् अवधिं वक्तुं शक्नुयुः, वार्तालापं कुर्वन्तु। तेषां नगरस्य वैशिष्ट्यविषये अपि चर्चा कुर्वन्तु।

गार्ग्या: दिनचर्या

गार्गी एकस्मिन् दिने किं करोतीति पश्यामः। प्रत्येकं चित्रस्य कृते समयं लिखन्तु।

___ वादने

शयनं करोति।

६ वादने

जागर्ति

जलम् सङ्ग्रहणाति।

७ वादने

___ वादने

मित्रैः सह क्रीडति।

गार्ग्या: दिनचर्या

विद्यालयं गच्छति।

___ वादने

___ वादने

मध्याह्नभोजनं
स्वीकरोति।

___ वादने

अध्ययनं करोति।

___ वादने

गृहं प्रति प्रत्यागच्छति।

एहि, वार्तालापं करवाम

घट्यां होरासूचिकां निमेषसूचिकां दृष्ट्वा गार्गी दिने कस्मिन् समये किं कार्यं करोतीति अवलोकयन्तु।

क. सा कस्मिन् समये जागर्ति ?

ख. सा कदा विद्यालयं गच्छति ?

ग. सा कस्मिन् समये मध्याह्नभोजनं करोति ?

एहि, करवाम

क. घट्यां प्रदर्शितसमयम् अवगच्छन्तु।

___ वादनम्

___ वादनम्

___ वादनम्

___ वादनम्

ख. घट्यां होरासूचिकां निमेषसूचिकां च चित्रयन्तु।

3 वादनम्

11 वादनम्

4 वादनम्

9 वादनम्

12 वादनम्

6 वादनम्

ग. अधः दर्शितानि कार्याणि भवन्तः कदा कुर्वन्ति ?

घट्यां होरासूचिकां निमेषसूचिकां च चित्रयित्वा तानि कार्याणि कदा कुर्वन्तीति चिह्नयन्तु।

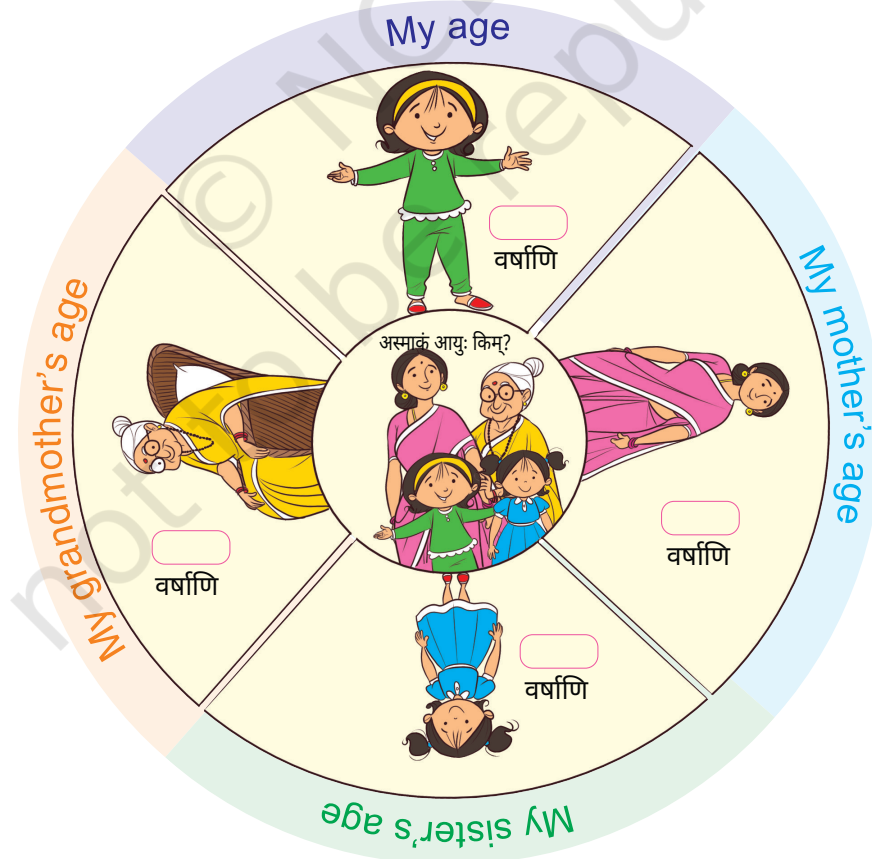
अध्ययनम्

खेलनम्

मध्याह्नभोजनम्

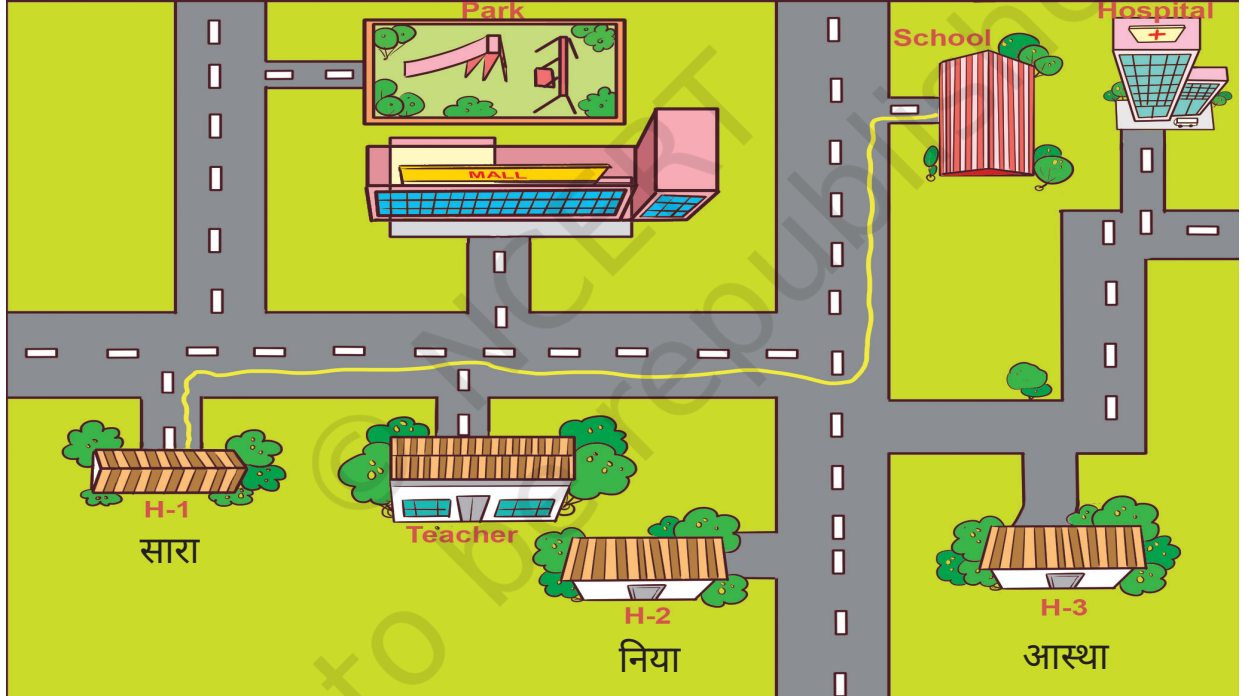

एहि क्रीडाम - दिशाम् अवबोधः

कक्षायाः कमपि बालकं स्वेच्छया भवतः (शिक्षकस्य) समीपम् आगन्तुं वदतु। तस्य नेत्रे निमीलितुं नेत्रे पट्टिकया बद्ध्वातु। नेत्रपिहितं तं बालकम् एकस्मात् स्थानात् अन्यं स्थानं प्रति (यथा - अन्तिम-आसन्दतः श्यामफलकं प्रति) गन्तुं निर्दिशन्तु। निर्देशानां कृते केवलम् “दक्षिणतः, वामतः, पुरतः, साक्षात्” इति शब्दानामेव प्रयोगं कुर्वन्तु।

क्रीडामिमां 5 अथवा 6 वारं कक्षायाम् आयोजयन्तु। अस्यां क्रीडायाम् अन्यान्यबालकाः स्वेच्छया भागं स्वीकुर्युः। नेत्रे निमील्य गमनसमये यदि काचित् सङ्कटपरिस्थितिः उत्पद्यते, तर्हि ‘संकटम्’ इत्यादि- सुरक्षितशब्दस्य उपयोगं कर्तुं मार्गनिर्देशकान् बालकान् वदन्तु।

(कठिनतायाः स्तरं वर्धयितुं कक्षायाः व्यवस्थां परिवर्तयितुं शक्यते, अथवा मार्गे अहानिकारकवस्तूनि वा स्थापयितुं शक्यन्ते)।

सारायाः विद्यालयगमनमार्गः

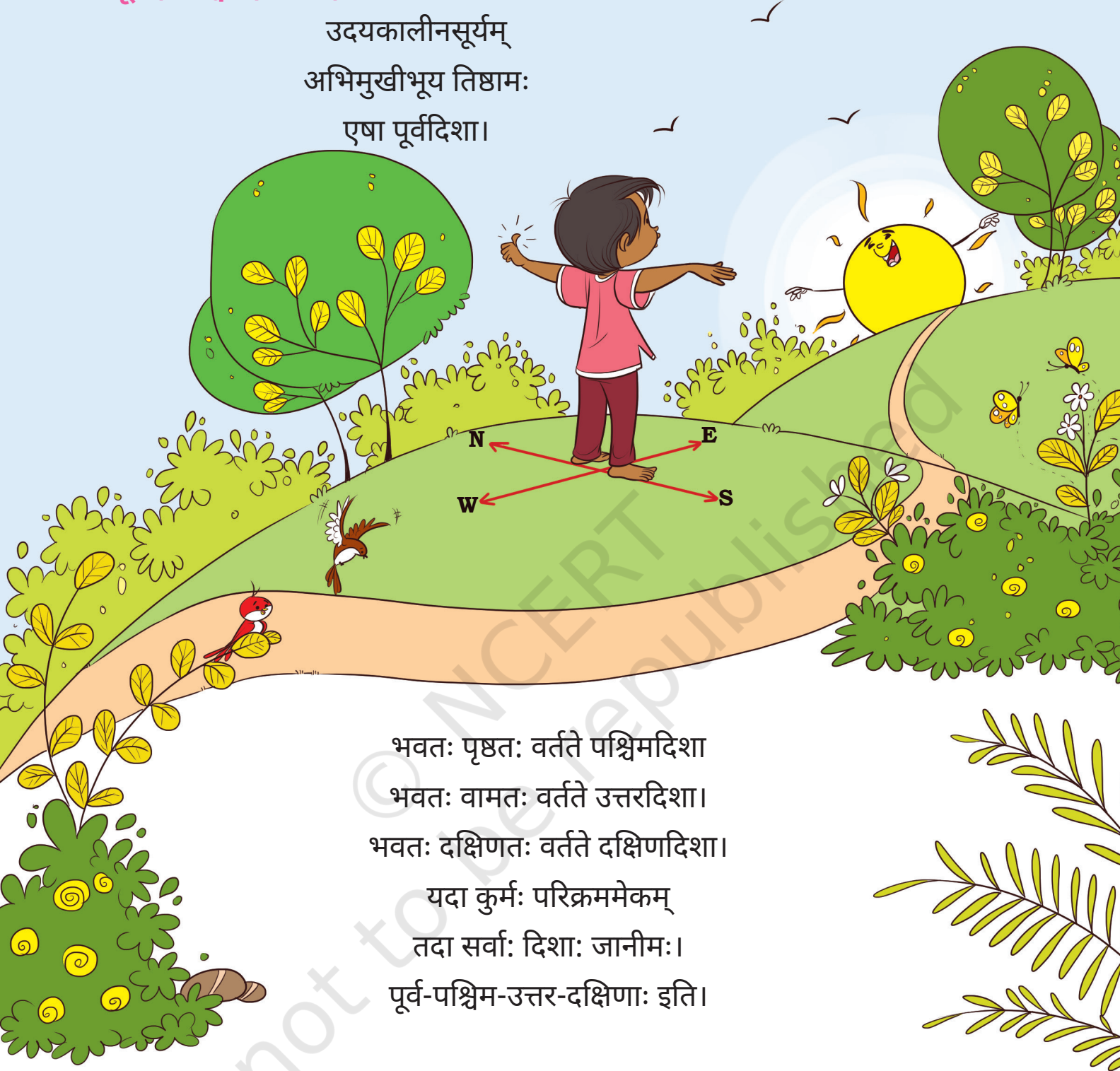
हरितरेखया अङ्कितमार्गेण सारा विद्यालयं गच्छति। अधुना आस्था निया च केन मार्गेण तयोः गृहात् विद्यालयं प्रति गन्तुं शक्नुतः इति भिन्नवर्णीयरेखाभ्यां सूचयन्तु।

मार्गान् अन्वेषयितुम् उपयुज्यमानानां तन्त्रांशानां (Apps) विषये चर्चा कुर्वन्तु।

पूर्वा, पश्चिमा, उत्तरा, दक्षिणा

उदयकालीनसूर्यम्
अभिमुखीभूय तिष्ठामः
एषा पूर्वदिशा।

भवतः पृष्ठतः वर्तते पश्चिमदिशा
भवतः वामतः वर्तते उत्तरदिशा।
भवतः दक्षिणतः वर्तते दक्षिणदिशा।
यदा कुर्मः परिक्रममेकम्
तदा सर्वाः दिशाः जानीमः।
पूर्व-पश्चिम-उत्तर-दक्षिणाः इति।

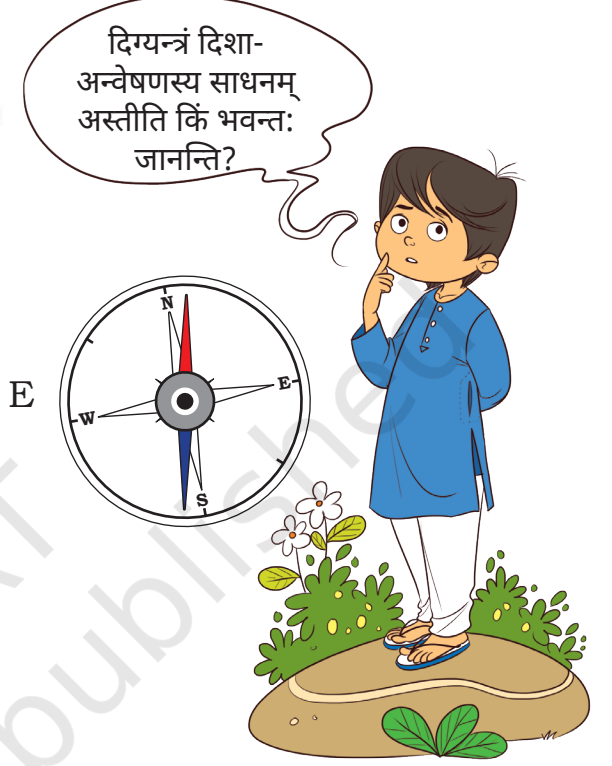
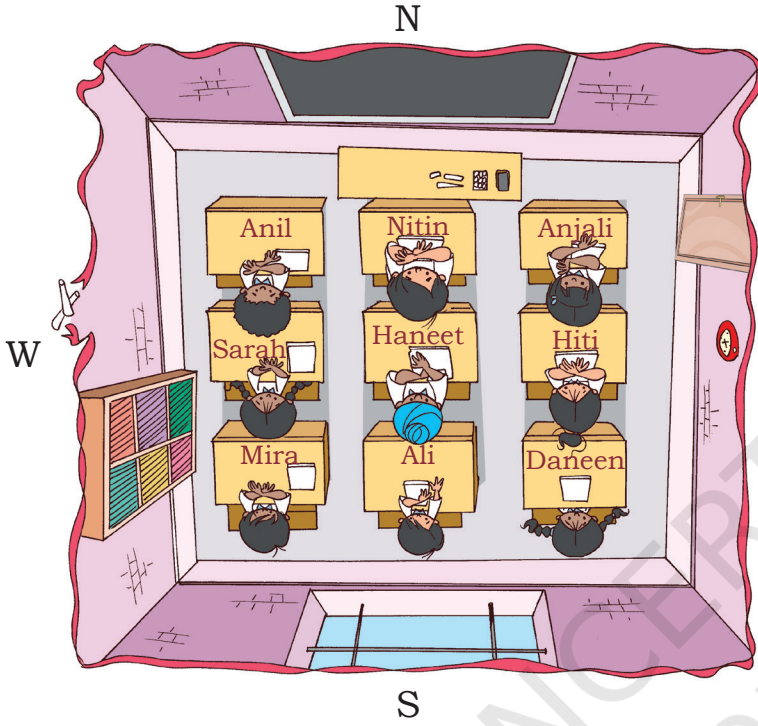
अभिनय-सहितं कवितां गायन्तु। बालकानां दिशा-अभिज्ञाने साहाय्यं कुर्वन्तु। दिशः अभिज्ञाने
अध्यापकैः अवश्यमेव बलं दातव्यम्। बालकानां परिचितानि उदाहरणानि एव दातव्यानि येन ते
दिशः सम्यक् अवगच्छन्ति।

एहि करवाम

अधोदत्तं कक्षयायाः चित्रं दृष्ट्वा 'उत्तर, दक्षिण, पूर्व, पश्चिम' इति शब्दान् प्रयुज्य उत्तराणि ददत। (दिग्यन्त्रम् आधारीकृत्य उत्तराणि ददत)।

क. हनीतस्य उत्पीठिका सारायाः उत्पीठिकायाः _____ दिशि अस्ति।

ख. कपाटिका अली उत्पीठिकायाः _____ दिशि अस्ति।

ग. श्यामफलकं प्रति गन्तुं मीरा आदौ _____ दिशां प्रति ततः च _____ दिशां प्रति गच्छेत्।

घ. वातायने पक्षिणः उपविष्टाः सन्ति। तान् भोजयितुं नितिनः आदौ _____ दिशां प्रति अनन्तरं च _____ दिशां प्रति गच्छेत्।

दिग्यन्त्रस्य विषये तस्य प्रयोगस्य विषये च चर्चा कुर्वन्तु। बालकान् अपि दिग्यन्त्रस्य उपयोगेन भिन्न-वस्तुनां दिशां ज्ञातुं वदन्तु।

